

BỔ SUNG, CHỈNH LÍ MỘT SỐ VẤN ĐỀ KHI BIÊN SOẠN BÁCH KHOA TOÀN THƯ ĐỊA PHƯƠNG

LAI THI TÔ QUYÊN¹

NHẤT PHÀM²

Abstract: This article focuses on revising and updating the model for compiling local encyclopedias in the context of administrative restructuring in Vietnam after July 1, 2025. Based on a review of international experiences and Vietnam's tradition of local gazetteers and encyclopedic works, the article clarifies and standardizes key concepts while distinguishing local encyclopedias from local gazetteers and encyclopedic dictionaries. The article emphasizes the need to update and standardize entries in accordance with new administrative boundaries to ensure accuracy, contemporaneity, and local specificity. It therefore recommends recognizing the compilation of local encyclopedias as an important research direction within cooperation between research institutions and local authorities.

Keywords: *local encyclopedias, encyclopedia compilation, local gazetteers, encyclopedic dictionaries, administrative boundary restructuring.*

1. Đặt vấn đề

Cách đây gần 10 năm, chúng tôi có thực hiện một đề tài cấp Bộ do Viện Hàn lâm Khoa học xã hội Việt Nam chủ trì có tên là *Nghiên cứu xây dựng mô hình biên soạn bách khoa thư địa phương*, với mong muốn mở rộng địa bàn nghiên cứu và biên soạn cho cán bộ Viện Từ điển học và Bách khoa thư Việt Nam (nay là Viện Ngôn ngữ học) về một loại hình mới mà trong tương lai sẽ là mảnh đất trống rất rộng mở cho các nhà bách khoa toàn thư học. Gần đây, với việc thay đổi địa danh hành chính từ cấp xã đến cấp tỉnh theo chủ trương chính sách của Đảng và Nhà nước, chúng tôi thấy rất cần thiết phải bổ sung chỉnh lí thêm đề tài cấp Bộ nói trên được cập nhật khi thực thi công việc. Bài viết này nhằm trình bày lại một cách ngắn gọn nội dung, kết quả của mô hình nghiên cứu biên soạn bách khoa toàn thư địa phương đã có và điều chỉnh, bổ sung một số điểm mới vào nội dung, kết quả đó.

2. Khảo lược về tình hình nghiên cứu, biên soạn trên thế giới và Việt Nam

2.1. Lược sử nghiên cứu biên soạn bách khoa toàn thư địa phương ở một số nước trên thế giới

- *Lược sử biên soạn bách khoa toàn thư địa phương ở Liên Xô và Nga*

Ở Liên Xô trước đây, việc biên soạn bách khoa toàn thư địa phương bắt đầu phát triển vào cuối thập niên 50 của thế kỉ XX với những bộ bách khoa toàn thư của các nước cộng hòa thuộc Liên bang Xô Viết, ví dụ: bộ *Bách khoa toàn thư Xô Viết Ukraina* - xuất bản lần 1 (1959 - 1965), 17 tập với trên 45.000 mục từ; tái bản lần 2 (1974 - 1985), 12 tập với trên 50.000 mục từ; bộ *Bách khoa toàn thư Xô Viết Belarus*, 12 tập (1969 - 1975); *Bách khoa toàn thư Xô Viết Estonia*, 8 tập (1968-1976). Từ năm 1978, tiếp tục biên soạn *Bách khoa toàn thư Xô Viết Azerbaijan*, 10 tập; *Bách khoa toàn thư Xô Viết Turmenistan*, 10 tập; *Bách khoa toàn thư Xô Viết Uzbekistan*, 14 tập; *Bách khoa toàn thư Xô Viết Litva*, 12 tập; *Bách khoa toàn thư Xô Viết Kazakhstan*, 12 tập (1972 - 1978),...

Song song với những bộ bách khoa toàn thư tổng hợp về các nước cộng hòa cũng tiến hành biên soạn bách khoa toàn thư hay từ điển bách khoa về các thành phố, thủ đô nhằm mục đích giới thiệu, quảng bá và tuyên truyền. Đặc biệt là *Bách khoa toàn thư Maccova* - 1 tập, do Nhà xuất bản Bách khoa toàn thư Xô Viết xuất bản năm 1980.

Sau thời Liên bang Xô Viết, Liên bang Nga và nhiều nước cộng hòa thuộc SNG cũng tiến hành biên soạn những bách khoa toàn thư, ví dụ: *Internet Encyclopedia of Ukraine* (IEU) - Bách khoa toàn thư online bằng tiếng Anh, giới thiệu về lịch sử, đất nước, con người, xã hội, kinh tế và văn hoá của Ukraina. Năm 2004, tập *Nước Nga* - tập đầu tiên trong số 30 tập của bộ *Đại Bách khoa toàn thư Nga* được xuất bản.

- *Lược sử biên soạn bách khoa toàn thư địa phương ở Anh*

Ở Anh, việc biên soạn bách khoa toàn thư địa phương cũng là một nhu cầu của xã hội và một trong những ấn phẩm thuộc loại đó là *The London Encyclopaedia* (Bách khoa toàn thư Luân Đôn)

¹ Học viện Khoa học xã hội; Email: daniellequyen@gmail.com

² Viện Nghiên cứu Văn hóa Minh Triết.

xuất bản lần đầu năm 1983; tái bản lần thứ nhất năm 1993 và lần thứ hai năm 1995 có sửa chữa, cập nhật và bổ sung nhiều mục từ mới. Ngoài thể loại bách khoa toàn thư tổng hợp kiểu như *The London Encyclopaedia*, còn biên soạn nhiều dạng chuyên về một chủ đề như:

Secret London: Exploring the Hidden City, with Original Walks and Unusual Places to Visit (Luân Đôn bí ẩn: Khám phá thành phố ngầm qua các hành trình độc đáo và những địa điểm ít người biết đến) của Andrew Duncan (New Holland Publishers Ltd xuất bản; tái bản lần thứ 6 năm 2009) giới thiệu cho du khách những bí ẩn cả ở trên và ngầm dưới mặt đất của thành phố Luân Đôn.

London Street Names (Tên gọi đường phố Luân Đôn) của John Wittich (Shire Publications Ltd xuất bản; tái bản lần thứ 3 năm 2003) giới thiệu về sự hình thành và ý nghĩa tên gọi của hơn 750 đường phố ở Luân Đôn.

- *Lược sử biên soạn bách khoa toàn thư địa phương ở một số nước khác*

+ *Encyclopedia of New Jersey* (Bách khoa toàn thư về New Jersey) gồm khoảng 3.000 mục từ với 585 minh hoạ và 130 bản đồ. Nội dung bao gồm các lĩnh vực: kiến trúc, văn hoá dân gian, địa lí, văn học và giao thông vận tải. Danh sách và tiểu sử của các cộng tác viên (hơn 600 tác giả tham gia viết bài) được đưa vào cuối sách, Nhà xuất bản Rutgers University phát hành năm 2004.

+ *Handbook of Texas*, bách khoa toàn thư toàn diện về địa lí, lịch sử, và nhân vật lịch sử của Texas, do Hiệp hội Lịch sử Bang Texas năm 1952, gồm 2 tập và một tập bổ sung năm 1976. Đến 1996, *Handbook of Texas* mới được xuất bản với 6 tập và hơn 23.000 bài mục. Năm 1999, *Handbook of Texas Online* được phát hành trọn bộ nội dung của bản in lần hai và khoảng 400 bài mục không có trong ấn bản in, rồi tiếp tục được cập nhật trực tuyến, và có tới trên 25.000 bài mục.

+ *The Canadian Encyclopedia* (Bách khoa toàn thư về Canada) với hai phiên bản bằng tiếng Anh và tiếng Pháp, bao gồm khoảng 14.000 bài mục thuộc các chủ đề về lịch sử, văn hoá, sự kiện, con người, địa danh, chính trị, nghệ thuật, cư dân bản địa, thể thao và khoa học. Có cả phiên bản trực tuyến, được truy cập miễn phí.

+ *Cyclopedia of New Zealand* (Bách khoa toàn thư về New Zealand) xuất bản trong khoảng thời gian 1897 - 1908, gồm 6 tập về con người, đất nước và tổ chức của các tỉnh thuộc New Zealand.

+ *Encyclopaedia of New Zealand*, Bách khoa toàn thư (3 tập lớn) chính thức về New Zealand, do Chính phủ New Zealand xuất bản năm 1966. Có 359 tác giả tham gia biên soạn hơn 1.800 bài mục và 900 tiểu sử nhân vật.

- *Lược sử biên soạn bách khoa toàn thư địa phương ở Trung Quốc*

Từ cuối những năm 1980, ở Trung Quốc đã xuất bản *Bách khoa toàn thư Bắc Kinh* (1990), *Bách khoa toàn thư Hắc Long Giang* (1991), *Bách khoa toàn thư Thẩm Dương* (1992), *Bách khoa toàn thư Thiểm Tây* (1993), *Bách khoa toàn thư Quảng Châu* (1994), *Bách khoa toàn thư Quảng Tây* (1995), *Bách khoa toàn thư Quảng Đông* (1995), *Bách khoa toàn thư Đại Liên* (1999)... được trình bày dưới dạng mục từ và sắp xếp theo chủ đề. Trong số đó *Bách khoa toàn thư Quảng Đông* (1995) và *Bách khoa toàn thư Đại Liên* được xem là hai bộ bách khoa toàn thư địa phương điển hình nhất của Trung Quốc.

- *Bách khoa toàn thư Quảng Đông* xuất bản tháng 11 năm 1995, được đánh giá là bộ bách khoa toàn thư địa phương đã áp dụng có kết quả hình thức trình bày dưới dạng mục từ kết hợp với một bài viết khái quát chung và nhiều bài viết khái quát từng ngành, thuận tiện cho việc tra cứu và học tập có hiệu quả hơn.

- *Bách khoa toàn thư Đại Liên* xuất bản tháng 9 năm 1999, có khoảng 1.420 mục từ, 1.200 tranh ảnh.

2.2. Lược sử biên soạn bách khoa toàn thư ở Việt Nam

Có thể liệt kê một số bộ sách có mang tính chất sơ khai của bách khoa thư địa phương:

- *Dư địa chí* của Nguyễn Trãi là một cuốn sách có giá trị về địa lí, giải thích cách phân chia các đơn vị hành chính, dân số trong các đơn vị hành chính, chú ý không chỉ tính đến diễn biến về phân chia địa lí mà còn cả về đặc điểm, tính chất đất đai và những đặc sản của từng địa phương.

- *Vân đài loại ngữ* do Lê Quý Đôn biên soạn vào năm 1773, viết thành 9 quyển. Mỗi quyển viết về một lĩnh vực, một đề mục. Trong mỗi quyển, nội dung trình bày theo điều, tất cả có 967 điều.

- *Lịch triều hiến chương loại chí*, tác phẩm của Phan Huy Chú, tổng hợp mọi mặt về đời sống xã hội Việt Nam từ thời kì dựng nước cho đến hết triều Lê. Bộ sách gồm 49 quyển, chia làm 10 bộ môn nghiên cứu, tức 10 loại chí: Dư địa chí; nhân vật chí; quan chức chí; lễ nghi chí; khoa mục chí; quốc dụng chí; hình luật chí; binh chế chí; văn tịch chí; bang giao chí. *Lịch triều hiến chương loại chí* có thể được coi là bộ “bách khoa thư” đồ sộ nhất Việt Nam thời đó và là một kho tài liệu cần thiết cho công tác nghiên cứu và xây dựng các khoa học xã hội.

- *Hoàng Việt nhất thống dư địa chí* của Lê Quang Định là bộ sách lớn gồm 10 quyển, ghi chép

đầy đủ về các mục. Nét nổi bật nhất của bộ sách này chính là việc ghi chép một cách tường tận về hệ thống giao thông đường bộ và đường thủy của nước ta vào đầu thế kỉ XIX; mô tả một cách chính xác về đường đi, các dịch trạm, các địa danh, sông núi, khe suối, ngòi rạch, cửa biển, kèm theo lời chú giải mặt mạnh mặt yếu, chỗ yếu chỗ thuận lợi của từng địa phương rất cụ thể.

- *Đại Nam nhất thống chí* - bộ sách địa lí gồm 28 tập với 31 quyển, do Sử quán triều Nguyễn thời Tự Đức biên soạn, được hoàn thành năm 1882. Nội dung sách là địa chí từng tỉnh trong cả nước, có thêm phần Cao Miên, Xiêm La, Thủy Xá, Hỏa Xá, Miên Điện (Myanmar), Nam Chường, Vạn Tượng. Mỗi tỉnh được trình bày theo các mục: phân dã, duyên cách, hình thể, khí hậu, phong tục, thành trì, hộ khẩu, điền phú, sơn xuyên, cổ tích, quan trấn (cửa ải và đồn biên), thị tập (chợ), tân lương (bến đập), lăng mộ, miếu quán, nhân vật, liệt nữ, tiên thích, thổ sản, giang đạo (đường sông), tân độ (bến đò).

Giai đoạn hiện nay, ở Việt Nam chưa biên soạn nhiều bách khoa toàn thư địa phương, mà hầu hết chỉ biên soạn sách Địa chí. Tuy thế, đến những năm cuối thế kỉ XX - đầu thế kỉ XXI, vẫn có một số ấn phẩm thuộc loại hình bách khoa thư địa phương đã được biên soạn và xuất bản.

Có thể nêu một số ví dụ:

- *Bách khoa thư Hà Nội* bao gồm 18 tập với các chủ đề: *Lịch sử, Địa lí, Chính trị, Pháp luật, Kinh tế, Khoa học và công nghệ, Khoa học xã hội và nhân văn, Giáo dục, Y tế, Văn học, Tiếng Hà Nội, Nghệ thuật, Thông tin xuất bản, Di tích bảo tàng, Du lịch, Tôn giáo, Phong tục - Lễ hội, Thể dục thể thao*.

Bách khoa thư Hà Nội trước tiên trình bày những tri thức chính yếu, cơ bản, dựa trên những tư liệu đã được đánh giá theo quan điểm lịch sử, có tranh minh hoạ để góp phần giải thích nội dung. Các tri thức được trình bày súc tích, ngắn gọn, sử dụng ngôn ngữ trong sáng, chuẩn mực theo quy tắc thống nhất. Các vấn đề được trình bày theo quan điểm lịch sử, khách quan và biện chứng.

Bách khoa thư Hà Nội là công trình văn hoá khoa học lớn chào mừng kỉ niệm 1000 năm Thăng Long - Hà Nội (1010 - 2010).

- *Từ điển Sài Gòn - Thành phố Hồ Chí Minh: Kỉ niệm 310 năm Sài Gòn - Thành phố Hồ Chí Minh hình thành và phát triển (1698 - 2008)* do Lê Trung Hoa, Thạch Phương biên soạn, Nhà xuất bản Trẻ, tháng 1 năm 2008.

Cuốn từ điển nhằm hướng dẫn người đọc tra cứu, tìm hiểu về lịch sử vùng đất, con người và những vấn đề liên quan thiết thân đến cuộc sống của cộng đồng dân cư vùng đất này trong hiện tại và tương lai, bộ sách được khuôn định trong khung thời gian 300 năm từ sau năm Nguyễn Hữu Cảnh chính thức xác lập nền hành chính trên mảnh đất Sài Gòn - Thành phố Hồ Chí Minh.

Cùng với sự phát triển của công nghệ thông tin và Internet, tất cả các tỉnh và thành phố trong cả nước đều xây dựng website về địa phương mình. Về mặt hình thức cũng như nội dung, có thể nói những website đóng vai trò là “bách khoa toàn thư địa phương” tuy vẫn còn ở dạng sơ khai.

3. Một số khái niệm cơ bản

3.1. Khái niệm bách khoa toàn thư địa phương

Bách khoa toàn thư địa phương là một loại hình bách khoa toàn thư giới thiệu những tri thức, khái niệm cơ bản về mọi mặt của địa phương như: địa lí, lịch sử, kinh tế, chính trị, văn hoá, tôn giáo, giáo dục, khoa học, dân tộc, phong tục, danh lam thắng cảnh, nhân vật, tài nguyên... mang đậm nét địa phương của một khu vực, một châu lục, một quốc gia, tỉnh, thành phố, huyện, thị xã,... Cũng cần phân biệt hai khái niệm bách khoa toàn thư địa phương và từ điển bách khoa địa phương. Về bản chất, cả bách khoa toàn thư địa phương và từ điển bách khoa địa phương đều là loại sách công cụ giới thiệu những tri thức cơ bản về một địa phương; đều là phương tiện để giới thiệu, tuyên truyền, quảng bá địa phương ấy ra thế giới; đều là loại ấn phẩm thực hiện chức năng nâng cao tri thức cho người đọc, được dùng làm sách tra cứu, học tập và giảng dạy, là công cụ phổ biến khoa học kỹ thuật và hình thành tư duy khoa học. Sự khác biệt giữa bách khoa toàn thư địa phương và từ điển bách khoa địa phương chủ yếu là ở độ sâu - rộng và độ dài - ngắn về nội dung tri thức biên soạn cho mỗi mục từ phục vụ các đối tượng khác nhau.

3.2. Phân biệt thể loại sách địa chí với bách khoa toàn thư địa phương

Về thể loại sách địa chí

Khái niệm sách “địa chí” được hiểu là các công trình ghi chép, biên soạn, nhằm giới thiệu về địa lí, lịch sử, phong tục, nhân vật, sản vật, kinh tế, văn hoá... của một vùng đất, một địa danh, khu vực cụ thể.

Khái niệm “địa chí” cũng là tên gọi một loại sách ghi chép tổng hợp về một vùng đất, cũng chính là tên gọi đầy đủ của loại sách “địa chí”, trong đó từ *địa* 地 có nghĩa là đất, như “địa” là đất đai, “phương” 方 là vùng đất rộng lớn; đất rộng mà che chở cả muôn vật, nên gọi đất là địa 地, “địa” 地, “phương” 方 là vùng đất rộng lớn; đất rộng mà che chở cả muôn vật, nên gọi đất là địa 地, “phương” 方.

Các sách địa chí thời xưa được chia thành hai loại chính là quốc chí và phương chí. Bao quát địa chí của toàn quốc gọi là quốc chí, địa chí các địa phương trong nước gọi là phương chí.

Phân biệt loại sách địa chí với bách khoa toàn thư địa phương

Những điểm giống nhau:

- Nội dung của hai thể loại sách này đều rất rộng và phản ánh những đặc trưng cơ bản nhất của địa phương.

- Văn phong biên soạn là thể loại văn thuyết minh, không phải là thể loại văn nghị luận.

Những điểm khác nhau:

- Tính chất: Bách khoa toàn thư là loại sách học tập, tra cứu. Còn địa chí thuộc loại hình nào hiện còn đang tranh cãi, nhưng ý kiến được nhiều người chấp nhận là: địa chí nguyên là sách lịch sử địa lí và hiện đã trở thành một thể loại sách độc lập.

- Chức năng: bách khoa toàn thư là loại sách công cụ, dùng để tra cứu, tìm kiếm tri thức và để tự học, tự bồi dưỡng, nghiên cứu một cách có hệ thống. Địa chí là một kho dữ liệu để tìm hiểu về lịch sử chính trị, lịch sử kinh tế, lịch sử văn hoá, khoa học kỹ thuật và tự nhiên, v.v.

- Hình thức biên soạn: bách khoa toàn thư thường biên soạn theo hình thức mục từ. Địa chí biên soạn theo chương, mục, tiết...

- Nội dung vừa có điểm tương đồng vừa có điểm dị biệt. Địa chí không có truyền thống ghi chép về nhân vật còn sống; bách khoa toàn thư tỉnh, thành phố không phân biệt nhân vật còn sống hay đã mất, miễn hội đủ các tiêu chí về nhân vật là có thể thành lập mục từ. Địa chí không quan tâm đến tính ổn định, tính quyền uy, chỉ cần có tính địa phương, quan trọng, có lúc cũng không chú ý đến tính quan trọng, chỉ cần có tính tư liệu và có thể ghi chép là đưa vào. Bách khoa toàn thư ngoài tính địa phương, tính quan trọng, còn chú trọng đến tính ổn định, tính quyền uy.

- Trong thể lệ biên soạn tuy có những điểm giống nhau nhưng cũng có những điểm khác biệt. Ví dụ: bách khoa toàn thư không quy định tính hạn chế về thời gian của sự kiện thu thập trong mục từ; địa chí quy định rất chặt chẽ giới hạn trên và giới hạn dưới của thời gian tư liệu thu thập. Giới hạn trên của tư liệu của một bộ địa chí là giới hạn dưới của tư liệu được thu thập của bộ địa chí xuất bản liền kề trước đó.

- Bách khoa toàn thư có hệ thống kênh hình gồm tranh ảnh, bảng biểu chỉ dẫn rất phong phú, đa dạng, chi tiết, rất tiện lợi cho người dùng. Địa chí biên soạn thành các chương, mục, nên về cơ bản không có hệ thống chỉ dẫn hoặc hệ thống chỉ dẫn rất sơ sài, vì vậy sự trùng lặp về tri thức, tư liệu trong các bộ địa chí rất lớn, chiếm nhiều dung lượng sách.

- Bách khoa toàn thư hiện đại có Index (sách dẫn), còn địa chí thì không bắt buộc phải có.

Phân biệt giữa tư điển địa phương với bách khoa toàn thư địa phương

Nội dung mục từ của tư điển địa phương chủ yếu giải đáp vấn đề “cái gì”, tức là nêu định nghĩa hoặc mô tả định tính, có thể có hoặc không thuyết minh thêm. Nội dung của bách khoa toàn thư địa phương trình bày giới thiệu khái niệm tri thức, giới thiệu tình hình không phải chỉ để giải đáp vấn đề “cái gì” mà còn phải giải đáp sự việc xảy ra “lúc nào” “ở đâu”, tình hình diễn biến như “thế nào”, “tại sao” lại phát sinh, “ai” là người chủ xướng, v.v... Cấu trúc mục từ của tư điển địa phương nói chung mang tính khái quát, dù có tính hệ thống nhưng không cao và cũng không phân thành tầng bậc, giữa các mục từ không thể thiết lập được sự so sánh, kết nối; còn bách khoa toàn thư địa phương có cấu trúc tầng bậc, phân cấp và có thể so sánh, kết nối được giữa các mục từ. Tư điển địa phương không có hoặc có rất ít tranh ảnh minh hoạ; trong khi đó bách khoa toàn thư địa phương, kênh hình (tranh ảnh, bản đồ minh hoạ, phụ bản màu) rất phong phú, đa dạng, đẹp có tác dụng cung cấp bổ sung thêm tri thức cho kênh chữ, và là một phần của nội dung mục từ.

Phân biệt giữa thể loại tư điển bách khoa địa phương với loại sách bách khoa toàn thư địa phương

Sự khác biệt giữa bách khoa toàn thư địa phương và tư điển bách khoa địa phương chủ yếu là ở độ rộng và sâu của các đơn nguyên tri thức được đề cập đến cùng với trường độ dài, ngắn của dung lượng mục từ và về nội dung tri thức biên soạn cho mỗi mục từ phục vụ các đối tượng khác nhau.

Tóm lại, các công trình tra cứu tổng hợp như địa chí, tư điển địa phương, bách khoa toàn thư địa phương đã có lịch sử, hình thành và phát triển lâu dài. Cả ba loại hình này đều là các công trình văn hoá khoa học quan trọng, mang tính học thuật cao. Sự phân biệt giữa các thể loại này, bên cạnh dựa vào tên gọi, thì sự khác biệt cơ bản ở chỗ sách địa chí biên soạn thành từng chương, phần, mục khác nhau. Còn tư điển địa phương và bách khoa toàn thư địa phương thì biên soạn theo cấu trúc vĩ mô (hệ thống bảng mục từ) và cấu trúc vi mô (mục từ). Trong đó, mục từ được hiểu là đơn nguyên tri thức cơ bản trong bách khoa toàn thư, giới thiệu có hệ thống và hoàn chỉnh tri thức cơ bản hoặc khái niệm

của đối tượng được đề cập đến, tiện cho độc giả tìm kiếm, tra cứu nhanh chóng, dễ dàng. Sự phân biệt giữa từ điển địa phương và bách khoa toàn thư cũng ở chính trong cấu trúc của các mục từ cụ thể. Mặc dù, cả từ điển bách khoa và bách khoa toàn thư địa phương đều là sách công cụ phục vụ việc tra cứu, tìm kiếm tri thức, thông tin; nhưng bách khoa toàn thư địa phương, còn có chức năng nổi trội là giúp bạn đọc tự học, tự bồi dưỡng, hệ thống hoá kiến thức thông qua hệ thống mục từ và những mục từ lớn và rất lớn có tính khái quát hoá cao.

Như vậy, việc định nghĩa lại các khái niệm cơ bản về bách khoa toàn thư địa phương, so sánh loại hình biên soạn bách khoa toàn thư địa phương với một số công trình biên soạn, tra cứu khác như: địa chí, từ điển bách khoa địa phương có thể rút ra một cái nhìn khách quan, toàn cục về bách khoa toàn thư địa phương; còn việc cụ thể hoá, chi tiết hoá và đi sâu hơn sẽ thể hiện ở phần tiếp theo dưới đây.

4. Quy mô, loại hình, cấu trúc bách khoa toàn thư địa phương

4.1. Bài học kinh nghiệm

Khảo sát việc biên soạn sách địa chí Việt Nam, việc biên soạn Bách khoa toàn thư địa phương của một số quốc gia, và lược khảo các công trình Bách khoa thư địa phương của Việt Nam, có thể rút ra một số bài học như sau:

Thứ nhất, các công trình địa chí của Việt Nam từ thời cổ trung đại đến cận hiện đại có thể nói là rất phong phú. Xét trên bình diện là các đơn vị hành chính, người ta thấy có đủ các loại từ địa chí Quốc gia, địa chí các tỉnh thành đến địa chí các huyện, các xã. Bên cạnh đó, còn có cả các cuốn địa chí về các vùng miền. Riêng địa chí về các tỉnh, người ta cũng thấy việc biên soạn đã khá đầy đủ xét trên cả bình diện thời gian và trên bình diện cả về địa thế và vị trí hành chính. Có tỉnh đã biên soạn địa chí từ thời cổ trung đại đến thời cận hiện đại và cả đương đại. Mô hình cấu trúc chung của các công trình địa chí tỉnh, thành phố là mô hình biên soạn theo chủ đề và theo lĩnh vực. Có thể khái quát thành 2 mô hình lớn là: 1) Với các tỉnh địa chí được biên soạn là một quyển, số trang thường dao động từ khoảng 1.000 đến trên dưới 2.000 trang thường có cấu trúc chia theo các phần về lịch sử địa phương, địa lí, kinh tế xã hội, văn hoá - nghệ thuật, giáo dục - y tế, quốc phòng - an ninh, khoa học công nghệ, v.v. dưới các phần đó là kết cấu theo chương mục; 2) Với các tỉnh địa chí được biên soạn gồm nhiều quyển thì các ngành và lĩnh vực trên được phân theo các quyển, trong mỗi quyển lại kết cấu theo các phần và các chương mục. Như vậy, bản thân các công trình địa chí cũng đã có tính chất của một loại bách khoa thư, nhưng là được biên soạn theo phương pháp truyền thống, ở đây, người ta cũng thấy được khá rõ về tri thức toàn cảnh của một địa phương - của một tỉnh, thành phố.

Thứ hai, nhìn ra thế giới với Bách khoa toàn thư địa phương, người ta thấy loại hình biên soạn cũng rất phong phú như là Bách khoa toàn thư châu lục, Bách khoa toàn thư quốc gia, Bách khoa toàn thư tỉnh, thành phố và Bách khoa toàn thư chuyên ngành. Riêng Bách khoa toàn thư tỉnh, thành phố số lượng cũng khá nhiều, trong đó có cả Bách khoa toàn thư về thủ đô.

Thứ ba, có thể nói Bách khoa toàn thư địa phương ở Liên bang Xô Viết trước kia và Liên bang Nga hiện nay được biên soạn rất nhiều, có tới hàng trăm bộ Bách khoa toàn thư địa phương đã xuất hiện, trong đó cũng có đủ các loại hình về bách khoa toàn thư tỉnh, thành phố, bách khoa toàn thư các nước cộng hòa, bách khoa toàn thư các khu vực, thậm chí có cả bách khoa toàn thư các quận huyện và bách khoa toàn thư về các chuyên ngành, lĩnh vực của các địa phương. Riêng về Bách khoa toàn thư tỉnh, thành phố, cũng có thể mô hình hoá việc biên soạn thành một cấu trúc khá điển hình.

Thứ tư, nhìn sang việc biên soạn Bách khoa toàn thư địa phương ở Trung Quốc, có thể thấy đây là quốc gia có lịch sử biên soạn bách khoa toàn thư lâu đời. Xuất phát từ các loại sách từ thư, địa chí từ thời cổ đại đến trung đại và cận hiện đại, Bách khoa toàn thư địa phương ở Trung Quốc phát triển rất mạnh mẽ. Hầu hết các tỉnh thành phố lớn ở Trung Quốc đã biên soạn Bách khoa toàn thư. Nhìn toàn thể, cũng có thể quy vào hai loại biên soạn chính là bách khoa toàn thư tổng hợp cỡ lớn một tập về một địa phương (như *Bách khoa toàn thư Bắc Kinh*, xuất bản năm 1990) và Bách khoa toàn thư địa phương tổng hợp cỡ lớn nhiều tập (như *Đại Bách khoa toàn thư Quảng Tây*, xuất bản năm 2008). Từ loại một tập và loại nhiều tập có thể rút ra cả cấu trúc vĩ mô và cấu trúc vi mô (cho từng loại mục từ) là quy mô và cấu trúc rất đáng để nghiên cứu và vận dụng biên soạn cho Bách khoa toàn thư địa phương của Việt Nam hiện nay.

Thứ năm, quay trở lại với Việt Nam, nước ta cũng đã có một lịch trình biên soạn địa chí và các công trình có tính bách khoa toàn thư từ rất lâu đời. Cuốn *Phủ biên tạp lục* của Lê Quý Đôn được biên soạn theo mô hình các quyển, mỗi quyển là một chủ đề, dưới các chủ đề là các phần mục nhỏ hơn, quy mô gọn. Bộ *Bách khoa thư Hà Nội* cũng dùng mô hình biên soạn theo quyển, mỗi quyển là

một tập theo 18 chủ đề khác nhau, trong các quyển lại biên soạn theo từng phần, dưới phần là các chương mục. Có thể nói đó là những bộ bách khoa thư khá tiêu biểu với trữ lượng tri thức dồi dào phong phú, nhưng so với việc biên soạn bách khoa toàn thư địa phương các tỉnh, thành phố theo cấu trúc là mục từ thì vẫn còn nhiều điểm khác biệt.

4.2. Quy mô biên soạn

Qua việc rút kinh nghiệm về việc biên soạn Bách khoa toàn thư địa phương của một số nước trên thế giới và của Việt Nam, có thể rút ra quy mô biên soạn của Bách khoa toàn thư địa phương như sau:

Thứ nhất, Bách khoa toàn thư địa phương biên soạn theo quy mô tổng hợp, một tập, cỡ lớn. Loại này giới thiệu về một tỉnh, thành phố (ví dụ *Bách khoa toàn thư Maxcova*, *Bách khoa toàn thư Bắc Kinh*,...). Về cơ bản, tập sách gồm khoảng trên dưới 1.000 trang in, với lượng mục từ khoảng vài nghìn mục từ. Mục từ xếp theo vần chữ cái, song thường được biên soạn dựa trên các chủ đề, các ngành và các lĩnh vực thuộc về địa phương đó, liên quan đến địa phương đó. Đây là quy mô tương đối gọn. Các chủ đề, các ngành, các lĩnh vực lớn thể hiện là:

- Về lịch sử tỉnh, thành phố
- Về địa lí, điều kiện tự nhiên tỉnh, thành phố
- Về kinh tế xã hội của tỉnh, thành phố
- Về quốc phòng, an ninh, ngoại vụ của tỉnh, thành phố
- Về văn hoá, nghệ thuật của tỉnh, thành phố
- Về giáo dục, y tế của tỉnh, thành phố
- Về khoa học, công nghệ của tỉnh, thành phố
- Về thể thao du lịch của tỉnh, thành phố
- ...

Có nghĩa là toàn bộ hệ thống tri thức về tỉnh, thành phố đó được thể hiện thông qua cấu trúc bảng mục từ và nội dung biên soạn của các mục từ được lựa chọn. Tuy nhiên, vì đây là quy mô bách khoa toàn thư một tập nên khó có thể chứa đựng hết những tri thức thật cụ thể và chi tiết.

Thứ hai, quy mô bách khoa toàn thư địa phương nhiều tập (ví dụ như *Đại Bách khoa toàn thư Quảng Tây*, *Bách khoa thư Hà Nội*,...). Quy mô của loại Bách khoa toàn thư này như đã nói là gồm nhiều tập, mỗi tập gần như tương đương với một chủ đề, một ngành, một lĩnh vực (tất nhiên người ta cũng có thể gộp những chủ đề, những ngành, những lĩnh vực có hàm lượng tri thức gần nhau và liên quan đến nhau). Loại này có thể hình dung các tập như sau:

- Tập 1: Về lịch sử hình thành và phát triển của tỉnh, thành phố
- Tập 2: Về địa lí và điều kiện tự nhiên của tỉnh, thành phố
- Tập 3: Về kinh tế xã hội của tỉnh, thành phố
- Tập 4: Về chính trị, quốc phòng, an ninh, tổ chức, ngoại vụ của tỉnh, thành phố
- Tập 5: Về văn hoá, nghệ thuật, giáo dục, y tế, thể thao, du lịch của tỉnh, thành phố
- Tập 6: Về khoa học, công nghệ và các ngành nghề của tỉnh, thành phố
- Tập 7: Về các dân tộc của tỉnh, thành phố (nếu tỉnh, thành phố có các dân tộc thiểu số sinh sống)
- ...

Với quy mô này, cần lưu ý những điểm như sau:

Một là, quy mô về tính cân đối giữa các tập. Nghĩa là phải cấu trúc bảng mục từ của các tập sao cho đảm bảo tính hệ thống, tính toàn diện của lượng tri thức đưa vào.

Hai là, phải tính toán các mục từ mang tính liên ngành và đa ngành giữa các tập. Ví dụ có mục từ ở phần tổ chức cũng có, có mục từ ở phần chính trị ngoại giao cũng có; có mục từ ở phần văn hoá nghệ thuật cũng có, có mục từ ở phần lịch sử hình thành và phát triển cũng có v.v. nên lựa chọn để ở tập nào để biên soạn. Việc lựa chọn ở đây căn cứ vào tầm quan trọng của mục từ đó đối với từng tập. Cần tránh tối đa các mục từ biên soạn giống nhau trong các tập. Có thể sử dụng phương pháp chuyên chú, phương pháp sách dẫn để xử lý các mục từ trùng.

Ba là, cần lưu ý khi lựa chọn loại mục từ là nhân danh (tức là tên người: gồm tác giả và nhân vật). Đối với loại mục từ này cần có sự lựa chọn kĩ càng theo việc lập phả hệ tri thức - tức là lập phả hệ các lớp nhân vật, tác giả có đóng góp qua các thời kì trong lịch sử phát triển của tỉnh thành phố. Cần có tiêu chí rõ ràng để lựa chọn, tránh bỏ sót, tránh chọn thừa, chọn sai. Mục từ nhân danh không để lặp lại trong các tập của bộ bách khoa toàn thư.

Bốn là, về tiến độ biên soạn, nên thành lập các nhóm biên soạn của từng tập, từ việc lập đề cương đến quy trình biên soạn mục từ nên tiến hành song song đồng thời, để có sự liên thông kết nối đi đến thống nhất, tránh chồng chéo thậm chí là mâu thuẫn giữa các tập về mặt tri thức.

4.3. Loại hình biên soạn

Xét về loại hình thì xưa nay Bách khoa toàn thư địa phương trên thế giới có thể vẫn chia thành hai loại chính là Bách khoa toàn thư mang tính tổng hợp của một vùng và bách khoa toàn thư có tính chuyên ngành, chuyên lĩnh vực của một vùng.

Nếu căn cứ theo đối tượng mà Bách khoa toàn thư địa phương đề cập phản ánh thì có thể được chia thành các loại hình như sau:

Thứ nhất, bách khoa toàn thư châu lục, loại này lấy các châu lục trên thế giới làm đối tượng để biên soạn (ví dụ *Bách khoa toàn thư Châu Phi*).

Thứ hai, bách khoa toàn thư khu vực lớn, loại này lấy khu vực nhỏ hơn châu lục nhưng lớn hơn một quốc gia để làm đối tượng biên soạn (ví dụ *Bách khoa toàn thư Nam Châu Phi*, *Bách khoa toàn thư Nam Á*).

Thứ ba, bách khoa toàn thư quốc gia, loại này lấy một quốc gia làm đối tượng để biên soạn (ví dụ *Bách khoa toàn thư New Zealand*, *Bách khoa toàn thư Australia*).

Thứ tư là bách khoa toàn thư tỉnh, loại này lấy đơn vị một tỉnh làm đối tượng để biên soạn (ví dụ: *Đại Bách khoa toàn thư Quảng Tây*, *Bách khoa toàn thư Quảng Đông*).

Thứ năm, bách khoa toàn thư thành phố, loại này lấy đơn vị một thành phố làm đối tượng để biên soạn (ví dụ *Bách khoa toàn thư Maxcova*, *Bách khoa toàn thư Bắc Kinh*, *Bách khoa toàn thư Luân Đôn*).

Thứ sáu, bách khoa toàn thư khu vực nhỏ, loại này lấy các khu vực liền kề trong một quốc gia hoặc khu vực lớn hơn một tỉnh một thành phố làm đối tượng để biên soạn.

Thứ bảy, bách khoa toàn thư các khu vực nhỏ hơn tỉnh, thành phố, loại này lấy các đơn vị là một quận, một huyện, một châu hoặc có thể nhỏ hơn như là cấp xã, cấp thị trấn để biên soạn.

Trong 07 loại hình Bách khoa toàn thư địa phương nói trên, Việt Nam ta, trong tương lai có thể nghĩ đến việc biên soạn bách khoa toàn thư khu vực (Đông Nam Á, Đông Bắc Á... là những khu vực mà bách khoa toàn thư Âu - Mỹ chưa làm) hoặc bách khoa toàn thư khu vực nhỏ (Bách khoa toàn thư Tây Nguyên, Tây Nam Bộ,...); tuy nhiên, dựa vào tình hình thực tế, trước mắt có thể lấy loại thứ tư và thứ năm, tức là bách khoa toàn thư tỉnh, bách khoa toàn thư thành phố làm loại hình để áp dụng biên soạn. Bách khoa toàn thư châu lục, bách khoa toàn thư khu vực lớn chưa có điều kiện để biên soạn, bách khoa toàn thư quốc gia mới đang triển khai biên soạn (tức là bộ *Bách khoa toàn thư Việt Nam*, xét theo một khía cạnh nào đó). Còn các loại bách khoa toàn thư khu vực nhỏ, bách khoa toàn thư về các địa phương dưới cấp tỉnh thành phố sẽ biên soạn sau khi hoàn chỉnh bách khoa toàn thư địa phương về cả 34 tỉnh, thành phố của nước ta.

5. Cấu trúc của bách khoa toàn thư địa phương

5.1. Cấu trúc vĩ mô

Theo quy mô và loại hình biên soạn như đã nói ở phần trên, cấu trúc vĩ mô của Bách khoa toàn thư địa phương cũng có thể chia làm hai loại là cấu trúc vĩ mô của bách khoa toàn thư tỉnh, thành phố một tập và cấu trúc vĩ mô của bách khoa toàn thư tỉnh, thành phố nhiều tập.

Nói đến cấu trúc vĩ mô tức là nói đến cấu trúc bảng mục từ của Bách khoa toàn thư địa phương. Các bước xác lập bảng mục từ cho Bách khoa toàn thư địa phương lần lượt tiến hành như sau:

Đối với loại Bách khoa toàn thư địa phương một tập, các bước để lập bảng mục từ gồm 4 bước:

Bước 1: thành lập Ban biên soạn Bách khoa toàn thư tỉnh, thành phố (Lại Văn Hùng, 2017-2018:195-196). Bước này cần xác định rõ các loại hình mục từ ở từng bộ bách khoa toàn thư địa phương cụ thể về một tỉnh, thành phố (19 loại hình mục từ). Cũng cần nói rõ phương pháp lựa chọn mục từ.

Bước 2: phân công lựa chọn mục từ

- Lựa chọn mục từ theo từng ban biên soạn căn cứ vào các chủ đề, lĩnh vực của từng ban, căn cứ vào các loại hình mục từ đã nêu trên để tìm ra và hệ thống hoá bảng mục từ của từng ban.

- Xác định rõ nguồn lựa chọn mục từ, gồm có:

+ Từ các công trình tra cứu (từ điển, từ điển bách khoa, bách khoa toàn thư), và các loại sách công cụ (sổ tay, các loại sách giới thiệu) về địa phương.

+ Các loại sách báo, chuyên khảo, chuyên luận, chuyên đề nghiên cứu giới thiệu về địa phương. Các loại sách dư địa chí về địa phương.

+ Các ấn phẩm lịch sử, văn hoá, văn học nghệ thuật, dân tộc, tôn giáo,... giới thiệu về địa phương.

- + Các sách báo, tài liệu, công trình văn hoá nghệ thuật có liên quan đến địa phương.
- + Các mục từ cập nhật liên quan đến các lĩnh vực hoạt động từ chính trị, kinh tế xã hội đến tất cả các lĩnh vực, ngành nghề khác của địa phương.
- + Các mục từ qua khảo sát điền dã thực tế ở địa phương.
- Sau khi đã xác định phương pháp và nguồn lựa chọn mục từ, các ban biên soạn phân công các thành viên phụ trách từng chủ đề, lĩnh vực trong ban, lên kế hoạch để lập bảng mục từ.

Bước 3: lập bảng mục từ tổng hợp

Xác lập cấu trúc vĩ mô của bộ Bách khoa toàn thư, trong đó lưu ý mấy nguyên tắc:

- + Đảm bảo tính chuẩn mực, chính xác của mục từ đã được lựa chọn.
- + Đảm bảo tính hệ thống và toàn diện của bảng mục từ.
- + Đảm bảo tính hiện đại và cập nhật của mục từ.
- + Đảm bảo tỉ lệ cân đối của mục từ giữa các ban (tức là giữa các ngành và các lĩnh vực).
- + Đảm bảo tính đồng bộ, đồng cấp của các mục từ giữa các ban.

Bước 4: Xử lý mục từ trùng

- Xử lý các mục từ trùng giữa các ban, cần cân nhắc xem để ở ban nào biên soạn những mục từ trùng khít về tên đầu mục từ và nội hàm tri thức của mục từ.
- Đối với những mục từ trùng về tên mục từ, nhưng nội dung biên soạn ở các ban có thể khác nhau, nên thành lập nhóm biên soạn mang tính liên kết, đa ngành để đi đến thống nhất về nội dung biên soạn.

Đối với loại hình Bách khoa toàn thư địa phương nhiều tập

Như trên đã trình bày, bách khoa toàn thư nhiều tập có thể chia làm nhiều tập, tùy theo quy mô lớn nhỏ của địa phương, trong đó các ngành và lĩnh vực có thể hình dung một cách tương đối rõ ràng là:

- Tập về lịch sử của địa phương
- Tập về địa lí của địa phương
- Tập về kinh tế xã hội của địa phương
- Tập về chính trị, quốc phòng, an ninh, tổ chức, ngoại vụ của địa phương
- Tập về văn hoá nghệ thuật, khoa học công nghệ, giáo dục, y tế, thể thao du lịch của địa phương
- Tập về các dân tộc, tôn giáo tín ngưỡng của địa phương

Cách biên soạn bảng mục từ của từng tập cũng giống với cách biên soạn bảng mục từ cho từng chủ đề, lĩnh vực như ở bách khoa toàn thư địa phương một tập mà ở đây, mỗi tập tương ứng như với 1 lĩnh vực chủ đề - một ban biên soạn. Có một số khác biệt cần lưu ý như sau:

- Về quy mô của từng tập.
- Về tính độc lập tương đối của từng tập, song phải đảm bảo tính đồng bộ và thống nhất giữa các tập.
- Về các mục từ trùng cần xử lý ở mức độ sát sao hơn, để đảm bảo sự thống nhất về mặt tri thức giữa các tập, tránh và hạn chế tối đa những tri thức trùng nhau được nhắc đi nhắc lại giữa các tập.
- Cần thống nhất về tính địa phương, tri thức địa phương trong tất cả các tập; tuy nhiên, cũng cần lưu ý đến tính liên kết vùng, liên kết khu vực của địa phương đó với những địa phương xung quanh và cả với các địa phương khác trên cả nước.
- Về tiến độ và quy trình biên soạn. Rõ ràng loại hình biên soạn này đòi hỏi một kế hoạch biên soạn dài hơi hơn, lực lượng biên soạn nhiều hơn, quy trình biên soạn cũng phải đảm bảo chặt chẽ hơn loại hình bách khoa toàn thư một tập.

Chung quy lại, xây dựng cấu trúc vĩ mô chính là xác lập bảng mục từ của bách khoa toàn thư địa phương tỉnh, thành phố ở cả hai loại là bách khoa toàn thư địa phương tỉnh, thành phố quy mô 1 tập và bách khoa toàn thư địa phương tỉnh, thành phố nhiều tập. Điểm then chốt nhất là phân loại/phân tầng/phân lớp tri thức ở các chủ đề, các lĩnh vực của địa phương sao cho chặt chẽ và hợp lí, đảm bảo tính hệ thống và toàn diện của bảng mục từ, tránh tối đa sự trùng lặp, thừa hoặc thiếu mục từ.

5.2. Cấu trúc vĩ mô

Cấu trúc vĩ mô của *Bách khoa toàn thư địa phương* chính là cấu trúc mục từ. Thông thường, bất cứ mục từ nào cũng có cấu trúc gồm:

- Tên đầu mục từ
- Nội dung mục từ
- Tên người biên soạn
- Tài liệu tham khảo

Song, cũng như bách khoa toàn thư nói chung, bách khoa toàn thư địa phương cũng có khá nhiều loại mục từ; do vậy, rất cần nêu ra cấu trúc riêng, chi tiết hơn cho từng loại mục từ (Lại Văn Hùng, 2017-2018:43).

Tóm lại, từ việc tổng kết kinh nghiệm từ thực tế biên soạn bách khoa toàn thư nói chung và bách khoa toàn thư địa phương nói riêng của một số nước trên thế giới và của các loại sách có tính chất bách khoa và bách khoa toàn thư địa phương của nước ta để hình thành mô hình biên soạn cho bách khoa toàn thư tỉnh, thành phố ở loại **1 tập** và loại **nhiều tập**. Cụ thể hoá quy trình biên soạn đó thành các bước: xác lập bảng mục từ; biên soạn và biên tập mục từ theo cấu trúc vi mô của các loại mục từ.

6. Đổi điều bổ sung, chỉnh lí

Cần lưu ý đến con số 63 ở trên, là con số 63 tỉnh thành của nước ta trước 01.7.2025. Sau đó, còn lại 34 tỉnh, thành phố (6 tỉnh, thành phố được giữ nguyên so với trước). Như vậy, nếu biên soạn bách khoa toàn thư tỉnh, thành phố hiện tại chúng ta còn con số là 34.

So với hệ thống hành chính trước đây, từ trung ương đến tỉnh, thành phố, đến huyện/quận rồi đến xã/phường thì hiện nay cũng chỉ còn hai cấp là tỉnh, thành phố rồi đến phường/xã/đặc khu, do vậy việc biên soạn bách khoa toàn thư cấp huyện/quận sẽ không đặt ra nữa.

Ở trung ương, các bộ ngành cũng tiến hành sáp nhập và có tên gọi mới. Bách khoa toàn thư được biên soạn dựa trên hệ thống mục từ về tên riêng, về khái niệm và về các chủ đề, các lĩnh vực. Việc thay đổi tên riêng các địa danh từ cấp tỉnh, thành phố, cấp xã/phường/đặc khu từ sau 01/7/2025 như trên bắt buộc toàn bộ hệ thống tên riêng về địa danh, địa lí,... cũng phải thay đổi theo khi biên soạn các mục từ về tên riêng địa danh, địa lí. Đối với các mục từ tên riêng là nhân danh (tên người, nhân vật, tác gia, tác giả,...), khi nói đến sự nghiệp, hành trạng của họ cũng cần phải chú giải rõ sự thay đổi về nơi sinh, quê quán, quá trình học tập, hoạt động,... gắn với các vùng miền, địa danh theo kiểu “trước đây... nay là...”.

Về các khái niệm, cũng cần phải thay đổi sao cho cập nhật và chính xác; ví dụ khái niệm về vùng, miền, khu vực,... về các chủ đề, các lĩnh vực cũng vậy.

Đối với các công trình đã biên soạn, như các bộ địa chí về các địa phương cũng cần phải bổ sung, thí dụ: địa chí về Tuyên Quang có lẽ phải biên soạn mới theo tình hình thực tế hiện nay của tỉnh mới; bộ *Từ điển Tuyên Quang* do Viện Từ điển học và Bách khoa thư Việt Nam tham gia biên soạn cũng nên biên soạn lại theo địa giới hành chính mới của tỉnh Tuyên Quang.

Cần lưu ý đến độ mở rất lớn của các tỉnh, thành phố mới hiện nay, trong đó đặc biệt lưu ý đến những vấn đề về dân cư, dân tộc, văn hoá, ngôn ngữ, tôn giáo và các vấn đề về kinh tế, chính trị, xã hội, an ninh, quốc phòng, ngoại giao, v.v. để từ đó xác lập hệ thống mục từ, tức là cấu trúc vi mô khi biên soạn bảng mục từ sao cho đảm bảo những nguyên tắc cơ bản về tính toàn diện, tính hiện đại, tính cập nhật,... của bảng mục từ. Đối với cấu trúc vi mô, cũng cần xác định rõ nội dung biên soạn mục từ sao cho được hoàn thiện cả về định tính và định lượng của mục từ. Cũng cần chú ý đến việc loại bỏ những mục từ trùng (trùng bộ phận hoặc trùng khít) giữa các chủ đề của bách khoa toàn thư địa phương trên địa bàn rộng lớn của tỉnh, thành phố như đã nói.

Chúng tôi tin chắc rằng, trong quá trình biên soạn bách khoa toàn thư về một tỉnh, thành phố sẽ còn có thể xảy ra nhiều vấn đề phải xử lí trên thực tế/kể cả thực địa mà mô hình biên soạn bách khoa toàn thư địa phương như chúng tôi đề xuất có thể chưa bao phủ hết; khi gặp phải tình trạng đó cần rất linh hoạt trong lựa chọn mục từ sao cho hợp lí.

7. Kết luận

Xác định được quy mô và loại hình biên soạn, tập trung vào hai kiểu biên soạn chính là bách khoa toàn thư địa phương tổng hợp cỡ lớn một tập và bách khoa toàn thư địa phương tổng hợp cỡ lớn nhiều tập.

Về cấu trúc vi mô, tức là cách thức tổ chức cấu trúc bảng mục từ của từng chủ đề, lĩnh vực, ngành của một địa phương; và cách thức lập bảng mục từ tổng hợp dựa trên tất cả các chủ đề tri thức đó ở cả hai loại hình biên soạn.

Về cấu trúc vi mô, thực chất là hướng dẫn biên soạn nội dung mục từ, đồng thời cũng lưu ý một số vấn đề thường gặp trong việc lập bảng mục từ cũng như tổ chức biên soạn mục từ; những vấn đề đó là: xử lí các mục từ trùng, các mục từ mang tính liên ngành và đa ngành, các mục từ phải thể hiện rõ đặc sắc mang tính địa phương, các loại mục từ thường gặp khó khăn trong việc trong việc phân tầng - phân lớp tri thức, việc cân đối tỉ lệ giữa các loại mục từ,...

Tôn trọng nguyên tắc cập nhật và hiện đại của bách khoa toàn thư, chúng tôi nêu một số ý kiến bổ sung, chỉnh lí cho phù hợp với chính sách của Đảng và Nhà nước về thay đổi địa danh hành chính

từ Trung ương đến địa phương. Kiến nghị Viện Hàn lâm Khoa học xã hội Việt Nam nói chung, Viện Ngôn ngữ học nói riêng (nhất là bộ phận từ điển và bách khoa thư từ Viện Từ điển học và Bách khoa thư Việt Nam trước đây chuyển sang) từ đây về sau coi việc biên soạn bách khoa toàn thư địa phương là một nội dung khoa học quan trọng (bên cạnh những nội dung khoa học khác) trong kế hoạch hợp tác với các địa phương và các bộ ngành trên toàn quốc hiện nay.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

Tiếng Việt

1. Dương Văn An. (2009). *Ô Châu cận lục* (Nguyễn Khắc Thuần dịch, chú giải và hiệu đính). NXB Giáo dục. Huế.
2. *Cao Bằng thực lục*, Thư viện Viện Nghiên cứu Hán Nôm, Kí hiệu: A.1129.
3. Phan Huy Chú. (2014). *Lịch triều hiến chương loại chí*. Tập 1: Dư địa chí, NXB Trẻ. Tp. Hồ Chí Minh.
4. Lê Quý Đôn. (2013). *Kiến văn tiểu lục*. NXB Trẻ. Tp. Hồ Chí Minh.
5. Lê Quý Đôn. (2007). *Phủ biên tạp lục* (Viện Sử học biên dịch). NXB Văn hoá thông tin. Hà Nội.
6. Lê Quý Đôn. (2006). *Vân đài loại ngữ*. NXB Văn hoá thông tin. Hà Nội.
7. Trịnh Hoài Đức. (2006). *Gia Định thành thông chí*. NXB Đồng Nai. Đồng Nai.
8. Hội đồng Lịch sử Hải Phòng. (1998). *Từ điển bách khoa địa danh Hải Phòng*. NXB Hải Phòng. Hải Phòng.
9. Hội đồng quốc gia Chỉ đạo biên soạn Từ điển bách khoa Việt Nam. (2005). *Từ điển bách khoa Việt Nam*, 4 tập. NXB Từ điển bách khoa. Hà Nội.
10. Lại Văn Hùng. (2012). *Lê Quý Đôn với “Vân đài loại ngữ”*. Tạp chí *Từ điển học và Bách khoa toàn thư*, số 5.
11. Lại Văn Hùng. (2014). *“Phủ biên tạp lục” - Một công trình bách khoa toàn thư của Lê Quý Đôn: Những trang viết về Hoàng Sa, Trường Sa*. Tạp chí *Từ điển học và Bách khoa toàn thư*, số 3.
12. Lại Văn Hùng. (2015 - 2016). *Kinh nghiệm biên soạn Bách khoa toàn thư của một số nước trên thế giới và bài học cho Việt Nam*. Đề tài nghiên cứu khoa học cấp Bộ, Viện Hàn lâm Khoa học xã hội Việt Nam.
13. Lại Văn Hùng. (2017 - 2018). *Nghiên cứu xây dựng mô hình bách khoa thư địa phương*. Đề tài nghiên cứu khoa học cấp Bộ, Viện Hàn lâm Khoa học xã hội Việt Nam.
14. Bùi Dương Lịch. (1993). *Nghệ An ký*. Viện Nghiên cứu Hán nôm. Trung tâm Khoa học xã hội và nhân văn quốc gia. NXB Khoa học xã hội.
15. Nhiều tác giả. (2012). *Tổng tập dư địa chí Việt Nam* (4 tập). NXB Thanh niên. Hà Nội.
16. Quốc sử quán triều Nguyễn. (2006). *Đại Nam nhất thống chí* do Viện khoa học xã hội Việt Nam - Viện Sử học phiên dịch và chú giải. NXB Thuận Hoá. Huế.
17. Tôn Quang Long. (1997). *Lý luận và thực tiễn biên soạn Bách khoa toàn thư địa khu*. NXB Học Uyển. Bắc Kinh.
18. Tỉnh ủy, HĐND và UBND tỉnh Thái Bình. (2010). *Từ điển Thái Bình*. NXB Văn hoá thông tin. Hà Nội.
19. Hà Học Trạc. (2004). *Lịch sử - lý luận và thực tiễn biên soạn bách khoa toàn thư*. NXB Từ điển bách khoa. Hà Nội.
20. Nguyễn Trãi. (1960). *Dư địa chí*. NXB Sử học. Hà Nội.
21. Đào Đăng Vỹ. (1960). *Việt Nam bách khoa từ điển*. Nhà sách Đời Mới. Sài Gòn.
22. Ủy ban Nhân dân thành phố Hà Nội. (2009). *Bách khoa toàn thư Hà Nội*, 18 tập. NXB Văn hoá thông tin. Hà Nội.
23. Ủy ban Nhân dân thành phố Hà Nội. (2017). *Bách khoa toàn thư Hà Nội (Phần Hà Nội mở rộng)*, 14 tập. NXB Chính trị quốc gia Sự thật. Hà Nội.

Tiếng nước ngoài

24. Encyclopedia Americana Corp. (1920). *The Encyclopedia of Americana*, Tập 30. USA.
25. Historica Canada. (n.d.). *The Canadian encyclopedia*.
26. Lurie, M. S., & Veit, R. (Eds.). (2004). *Encyclopedia of New Jersey*. Rutgers University Press
27. McKee, A. (Ed.). (1897-1908). *The cyclopedia of New Zealand* (Vols. 1-6). Cyclopedia Company.
28. McLintock, A. H. (Ed.). (1966). *An encyclopaedia of New Zealand* (Vols. 1-3). Government Printer.
29. *The Encyclopedia of Britannica*. (1974).
30. *The Encyclopedia of London*. (1983).
31. *Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers - Bách khoa toàn thư, hay từ điển luận giải về các khoa học, các nghệ thuật và các nghề*, còn gọi là *Bách khoa toàn thư Diderot* (1751 - 1784).
32. Texas State Historical Association. (1999). *The Handbook of Texas*. Texas State Historical Association.
33. *Москва Энциклопедия - Bách khoa toàn thư Maxcova* (1980).
34. *Большая Советская Энциклопедия - Đại Bách khoa toàn thư Xô Viết*. (1969. 1978).
35. *Большая российская энциклопедия - Đại Bách khoa toàn thư Nga*. (2004).
36. *Những vấn đề bách khoa toàn thư học* (nguyên bản tiếng Nga): Tập 1 (2010), Tập 2 (2012), Tập 3 (2013), Tập 4 (2014), Tập 5 (2015). NXB Bách khoa toàn thư Baskir. Ufa.
37. *北京百科全书 - Bắc Kinh Bách khoa toàn thư*. (1990).
38. *广西大百科全书 - Quảng Tây Đại Bách khoa toàn thư*. (2008).
39. *中国大百科全书 - Trung Quốc Đại Bách khoa toàn thư*. (1978 - 1993).